

פעם אחת בלבד שמעה
הסופרת מיכל גוברין
מאימה את המילה
"אושוויץ". שנים רבות
לאחר מות האם יצאה
גוברין למסע ארוך ומטלטל
בעקבות קורותיה העלומים
של אימה, שאיבדה בשואה
בעל ובן, ניצחה על פעילות
עלייה נרחבת לאחר
המלחמה, והתעקשה
למחוק מזרועה את
המספר מן המחנה
/ יאיר שלג /
צילום: מאיה משל

ב־2003 התבקשה בתה של הסופרת ואשת התיאטרון מיכל גוברין, מיריקה, להכין לבית הספר עבודה על מלחמת העולם השנייה. מיכל עלתה על הסולם כדי לחפש במדף העליון ספרים על המלחמה והשואה, ולפתע נפלו מאחד הספרים שני דפים מקופלים. מיכל זיהתה את כתב היד של אימה רינה, שנפטרה 17 שנים לפני כן. הדפים היו מכתב המלצה שכתבה האם באפריל 1985, כשנה לפני מותה, על אדם בשם אריה־ליאון ססלר, שממילא מעולם לא שמעה את שמו. במכתב חתמה האם את שמה הקודם, רגה לאוב, ולצידו נכתב התפקיד שבמהלכו הכירה את ססלר: "חברת ההנהגה הציונית בברגן־בלזן; מרכזת פעולות 'הבריחה' באזור הבריטי של גרמניה".

גוברין מעולם לא ידעה על החלק הזה בביוגרפיה של אימה. כמו שורדי שואה רבים, רגה לאוב מעולם לא סיפרה לבתה באופן מסודר את קורותיה בשואה ואחריה, עד שעלתה לארץ אחרי הקמת המדינה. המכתב ההוא היה פתח למסע ארוך בעקבות האם: מסע שנמשך כ־23 שנים והגיע לסימומו רק לאחרונה, עם פרסום ספרה המטלטל של גוב־רין, "השתיקה של אמא" (בהוצאת עם עובד).

שזוברת שתיקה

זה איננו ספר קל לקריאה: קודם כול בגלל האירועים הקשים שהוא מתאר, אבל גם בגלל הקפיצות הרבות בין זמנים – בין האירועים כפי שהתרחשו בזמן אמת, למסע שערכה גר ברין בעקבותיהם, ולמבטה כיום על התהליך. השתיקה לא הייתה הרמטית לחלוטין, טיין, שהרי אירוע כה טראומטי אינו יכול להיעלם מבלי להותיר עקבות. הספר נפתח באחד הרמזים האלה: מיכל הילדה, שהייתה בת יחידה להוריה, שוכבת באישון לילה במיטתה, ולפתע היא שומעת קולות בכי. היא חושבת שהבכי מגיע מבית השכנים, מתגנבת בשקט מהדירה בקומה השלישית אל הרחוב, ולא שומעת דבר. רק כשהיא חוזרת הביתה היא מבינה שהבכי בא מהחדר השני. זהו בכיה הקולני של אימא, שגרי תן למיכל תחושה של קינה.

סממן בולט יותר היו המפגשים הקבועים עם בני המשפחה ששרדו את השואה. אחת לשבוע הם נפגשו בסלון של הדודה טונקה, במה שגוברין מכנה "העיר החבויה". כלור מר האנשים השקופים שבלכתם ברחוב נראו כשאר הישראלים, אבל במפגשים הסלוניים הללו נראו ודיברו כליכך אחרת מרוב הורי החברים של מיכל בכיתה ("בשכונה שלי,

בצפון הישן של תל־אביב, כמעט לא היו ניצולי שואה", כותבת גוברין). הם דיברו פולנית, והריהוט בביתם, כמו גם המאכלים שאכלו, היו שונים ואחרים.

כמגירות של אימה מצאה גוברין גם אלי כום תמונות ישן ובו תמונות של ילד קטן, בלונדיני, עם חיוך מלאכי. היו גם תמונות משולשות: אימא, הילד, ועוד איש מבוגר שגוברין לא הכירה. לא היה קשה לנחש שמדובר בבעלה הראשון של אימא, גוטק, ובילד שנולד להם, מארק. כשמצאה את התמונה, הבינה סוף־סוף למי התייחס המשפט הסתום שנפלט לעיתים מפי האם: "מארק היה אוהב גוגל מוגל".

והייתה הפעם ההיא באוטובוס, כשאימא התעכבה משום מה ליד הנהג והטיחה בו: איך אתה לא מתבייש במה שעשית. "כל הנוסעים באוטובוס קפאו על מקומם", כותבת גוברין, "איש לא הוציא הגה מפיו". כשירדו בתחנה, אימה אמרה רק שלוש מי לים: הוא היה קאפו.

והיה עוד רמז אחד, הפעם האחת והיחידה שאימה הזכירה את המילה "אושוויץ". מיכל כבר סיימה אז את התיכון וגם את השירות הצבאי, ועמדה לצאת ללימודי פיזיולוגיה ותיאטרון בפריז. אימא התעקשה שילכו יחד לקנות מעיל פרווה "כי בפריז קר", ומיכל ניצלה את ההזדמנות כדי להתלונן על כל הדרישות של אימא ממנה. רינה נעצרה, ואמרה בטון קר וחותך: "באושוויץ, מי שריחם על עצמו לא יכול היה לשרוד". וזהו. מעולם לא שמעה עוד את המילה הזו מאימה.

ילד במחנה פלאשוב

המסע של גוברין אחר סיפור חייה של אימה, חשף בפניה דמות של אישה יחידה במינה; אוהבת חיים, אינטלקטואלית, אמיצה באופן יוצא דופן, מנהיגה. כמו צברים רבים שנטו תחילה לבזו להוריהם "הגלותיים", גרין גילתה במסעה דמות מהאגדות. היום היא אומרת בצער: "כל השנים שהייתי עם אימא לא ממש פרגנתי לה. לא על יופייה שהיה יוצא דופן, לא על נחישותה ואומץ ליבה. רק במהלך המסע אחריה הבנתי עד כמה הייתה אישה גדולה".

במאמץ רב הצליחה גוברין לאתר את מספר הטלפון של אותו אריה ססלר, שהתגורר בקריות. מהעבר השני נשמע קול נרגש, אבל גם קצת מאוכזב על האיחור הכבד: "אריה נפטר לפני עשר שנים". ומיד: "את לא יודעת מי זו אימא שלך, אימא שלך הייתה גיבורה". המשפט הזה חזר על עצמו כמעט בכל מקום שאליו הגיעה.

משם פנתה גוברין אל המקום הטבעי ביותר, ארכיון יד ושם, שקודם לכן לא העזה לבקר בו. היא גילתה שאימה אכן כתבה דפי עדות על סיפור משפחתה. היא נולדה בקרב קוב בשנת 1913, למשפחה אמידה שניהלה בית חרושת לכפתורים. לאחר נישואיה לגוטק לאוב, בעל מנסרה ואישור לכריכת יערות, השניים התרחקו קצת מקרקוב אל העיר פשמישל, גם היא בחבל גליציה. ב־1936 נולד בנם היחיד מארק. באותה שנה הם גם ביקרו בארץ־ישראל, מתוך מחשבה ציונית להימלט מהאנטישמיות הפולנית ולחיות את חייהם בבית הלאומי היהודי שהחל להיבנות. באותו ביקור קצר הם <<

באדיבות המרואיינת

« אפילו הספיקו לקנות כמה פרדסים, כהתחלה לחיים חקלאיים חדשים בארץ ישראל. אבל הצירוף של "המרד הערבי" שפרץ בארץ ישראל, יחד עם החשש לעזוב את בני המשפחה לטירוף ההולך ומשתלט על אירופה, החזיר אותם לגליציה.

כאשר פלשו הגרמנים לפשמישל, גוטק, שהיה פעיל פוליטי, היה אחד הקורבנות הראשונים שלהם. הוא נתלה על עץ, והג'רמנים השאירו שלט על גופתו: "מי שיעז להוריד אותו, יזכה לגורל דומה". ואולם במסעה פגשה גוברין עדת ראייה שסיפרה לה כיצד באה אימה, באישון לילה, כשהיא לבושה בבגדים של חברה גויה כדי שלא יזהו אותה, הורידה את גופת בעלה התלוי והביאה אותו לקבורה.

אחרי האסון הנורא הזה חזרו רגה ומאירק לאוב לקרקוב, לחיות עם בני המשפחה. זו כבר לא הייתה העיר היפה ומאירת הפנים שבה גדלה, אלא הגטו שאליו נדחקו היהודים. את השנה שלאחר מכן בילו בעליית גג, צר פים ממנה באקציות של יהודי הגטו. תיאור השנה הזו, במיוחד מנקודת מבטו של מאירק, הוא אחד המקומות שבהם דמיונה של גוברין כסופרת משלים את המידע שאיננו בידיה.

היא עשתה זאת לאחר שחברה טובה שלה, יהודית קול-ענבר, שהייתה האוצרת הראשית של יד ושם, נועצה בה לקרוא בניית תערוכה לאו"ם לכבוד יום השואה הבינלאומי, ובה יצירות של ילדים יהודים מתקופת השואה. גוברין חשה משהו בתור כה מתקומם: ומה עם הילדים שלא השאירו יצירות? סיפורם וקולם לא יזכה אפילו לה נצחה? כך היא בראה בספרה עולם דמיוני לאח שלא הכירה: חלומות על מקום מפלט בשם "אי הילדים", מעין "ארץ לעולם לא" של פיטר פן, שאליו נמלט מארק יחד עם חבריו מהגטו. בסופו של דבר, התמונה של מארק לצד טקסט שכתבה עליו גוברין, הם שפתחו את התערוכה שהוצגה באו"ם.

במרץ 1943 החליטו הגרמנים לחסל סר פית את גטו קרקוב ולהעביר את 14 אלף היהודים שנשארו בו למחנה העבודה פלאי שוב (המוכר לרבים גם כאתר שבו מתרחש הסרט "רשימת שינדלר"). זה היה מחנה עבר דה אימנתי שהוקם על שטח בית הקברות היהודי העתיק של קרקוב, ואבניו נלקחו מן הקברים כדי להוסיף ביוזין על האימה. במחנה הזה שלט ללא מצרים אחד האכזרים שבמפקדי המחנות הנאציים, אמון גת, שתחביבו היה לקום בשעת בוקר מאוחרת בוילה שבנה לעצמו בפסגת המחנה, ו"לצוד" ברובה שלו יהודים שהלכו לתומם בשבילי המחנה.

לפלאשוב לא היו אמורים להגיע ילדים, ואלה מהם שנתפטו על ידי הגרמנים לפני ההגעה לשם, נורו במקום או נשלחו מיד להשמדה. ובכל זאת, 250 ילדים הוברחו בתרמילים על גב הוריהם, במעבר מקרקוב לפלאשוב. אלא שהגרמנים ידעו על ההברחה, וירו לעבר התרמילים. רבים מהתינוקות, והוריהם, נהרגו במקום. רגה ומארק הצליחו לעבור את השלב הזה.

כעת עמדה בפניה משימה קשה אחרת: איך לשמור על ילד בן שבע במחנה עבודה נאצי, כשכל יום עליה לצאת לעבודה? הפתרון של רגה ואימהות נוספות היה ליצור תרונות יומיומיות בין הנשים. כל יום אחת מהן עשתה את עצמה חולה, כדי להישאר במחנה

נה ולשמור על הילדים. במקביל היה עליהן לדאוג שהילדים ישמרו על שקט מוחלט. בעקבות המציאות הנוראה הזו, גוברין בוראת בספרה עוד ועוד דמיונות ומשחקים שקטים שיוכלו להעסיק את מארק לאורך היום. אחד המשחקים הדמיוניים הללו הוא הצגת דמויות מרושעות מן ההיסטוריה היהודית כמקבילה לחיים בפלאשוב: לפני פסח, למשל, מציגים הילדים את אמון גת כפרעה.

הקבוצה החרדית

בין הנשים שסייעו לרגה לשמור על מארק בלטה קבוצת נשים מיוחדת: תשע נשים חרדיות, כולן בוגרות סמינרים של בית יעקב. רגה החילונית האתאיסטית, חברת תנועת גורדוניה, הצטרפה אליהן, ויחד הן נקראו במחנה "צענערשאפט" – העשירייה; כניכול בדומה למניין גברים. הן לא עזרו רק לרגה לשמור על הילד שלה, אלא גם זו לזו לשרוד. כשאחת החברות נחלשה ונשלחה לטור המוות, החברות האחרות הסתגנו לטור הזה ומשכו אותה חזרה. אחת מהן, רבקה הורוביץ, הכירה כמה אסירות שעבדו במטבח, במאפייה ובמחסן של המחנה. בעזרתן הצליחה לסדר לחלק מחברותיה עבודת לילה במחסן, ומשם ניתן היה להשיג מזון וביגוד נוסף עבור כלל הקבוצה, בלי לעשות זאת על חשבון אסיר אחר.

גוברין ידעה כל חייה באופן מעורפל על הקשרים החרדיים של אימה. רגה החילונית, שלא צמח אפילו ביום כיפור (גוברין מספרת שכאשר היא ואביה הלכו לבית הכנסת נשארה אימה במיטה, עורכת לבדה את חשיבון הנפש שלה מול אלוהים), נהגה לנסוע מדי פעם לבני־ברק כדי לבקר את החברות מהמחנה. אבל כילדה, גוברין לא רצתה שום קשר עם הקשר הזה, ולא הבינה מה לאימה החילונית ולאותן נשים.

הקשר איתן נפתח רק בשבעה על מות האם. כמה מהנשים הללו הגיעו לנחם, וגוביין ריין שמעה מהן סיפורים מופלאים על אימה, שלא העלתה על דעתה. מאוחר יותר, כשהי תחילה לעסוק באופן אקטיבי בסיפורה של האם, חיפשה שוב את אותן נשים, וראיינה

בארץ ובחו"ל את חמש הנשים שנותרו בחיים עד אותו זמן (כולן שרדו את השואה, עניין מדהים כשלעצמו, אבל אחת מהן נפטר טרה בתום המלחמה ממחלת טיפוס שפקדה רבים מהניצולים במחנות העקורים). אחת מן הנשים, פרל בניש, שהיגרה לארה"ב ומתה שם בגיל מאה, כתבה את הספר "הרוח שגברה על הדרקון", שהפך למקור חשוב נוסף בתחקיר של גוברין.

היבט מיוחד שריגש את גוברין היה התעקשותן של הנשים החרדיות לשמור מצוות ולציין את מועדי ישראל גם בתנאים הקשים של המחנות. בניש תיארה בספרה כיצד אסירי פלאשוב בנו סוכה, אפו מצות והדליקו נרות חנוכה בסתר. אחת הנשים סיפרה לגרברין כיצד אסיר שהכירה זרק לה מעבר לגדר חבילה ובה שני גפרורים ושני נרות קטנים. "כל שוכנות הצריף הצטופפו מסביב לתנור בדומה מוחלטת", תיארה בניש בספרה. "רבקה [אנגלרד] ניגשה להדליק נר ראשון. בקול שנישא ברמה, בידכה את הברכה הראשונה: ברוך אתה ה'... אשר קידשנו במצוותיו וציוונו להדליק נר של חנוכה". הנשים החרדיות התאמצו להערים על המפקחות שלהן כדי שלא יעברו בשבת, ונמנעו בכל מחיר מלאכול אוכל לא כשר. בניש עצמה כמעט מתה ברעב במחנה ברג'בלון, כאשר הקפידה שלא לאכול חמץ לאורך כל חג הפסח.

אבל ב־14 במאי 1944, 14 חודשים אחרי ההגעה לפלאשוב, באה אל קיצה גם יכולתן של רגה ושל חברותיה החרדיות להגן על מארק. באותו יום נחגג בגרמניה "יום האם", וגת, בצנינות מרושעת, החליט לנצל אותו דווקא כדי לחסל סופית את חיי הילדים בפלאשוב. במבצע מדויק וקפדני נאספו כל הילדים במחנה והוסעו למחנה ההשמדה אושוויץ, שהיה גם הוא סמוך לקרקוב. כאשר רגה ראתה שמארק עולה למשאית הנוסעת לאושוויץ, היא רצה אחריו כדי לעלות יחד איתו למשאית. חברותיה הן שעצרו בעדה.

שמרו על הקשר החסידי

בתום המלחמה החליטה רגה להישאר במחנה העקורים בברג'בלון, תחנתה האחרונה

"היא עשתה את ההבדלה

בין התרבות האירופית

ובין הנאצים. אדרבה, הבוז

שלה לנאצים היה חלק ממה

ששמר עליה. הם הסתכלו

עליה כתת-אדם, אבל

בעיניה היא הייתה פי כמה

וכמה יותר תרבותית מהם"

כמו צברים רבים שנשו

לבוז להוריהם "הגלותיים",

גוברין גילתה במסעה דמות

מהאגדות: "כל השנים לא

ממש פרגנתי לה. לא על

יופייה שהיה יוצא דופן, לא

על נחישותה ואומץ ליבה.

רק במהלך המסע אחריה

רונה במהלך המלחמה, ולסייע לאלפי העקריים שלא היה להם לאן ללכת. כך קיבלה את ההצעה לפקד על תוכנית "הבריחה" שיזמה הנהגת היישוב בארץ: עלייה בלתי לגאלית של עקורים מרחבי אירופה לארץ ישראל.

רגה קיבלה את האחריות על אזור צפון גרמניה, שנשלט אז בידי הבריטים, ומוקד הפעילות היה בעיר הנובר. בשלב מסוים החליטו אנשי ההגנה האחראים על המבצע להחליף אותה בגבר, מתוך מחשבה שאישה תתקשה לנהל מבצע סבוך ומסוכן כזה, ואולם כעבור זמן קצר הבינו שטעו והחזירו אותה. 34 אלף יהודים עלו במשך שלוש שנים מהמחוז "שלה"; רק לאחר מכן הרשי תה גם היא לעצמה לעלות לארץ.

אחת הפעולות הראשונות שעשתה רגה בארץ הייתה מחיקת המספר שהי נאצים קעקעו על זרועה. גוברין כותבת שלמיטב ידיעתה, רק אימה והסופרת רות בונדי עשו זאת. הפעולה הזו ביטאה נחישות שלא להיות מזוהות עם חוסר האונים שהנאצים כפו עליהן. גוברין נותנת נימוק נוסף: "החיבור עם הרשע לא התאים לה. היא רצתה לגדל אותי באופן שהיא חשבה שראוי לגדל אדם".

בארץ הכירה רגה את פנחס גוברין, בן העלייה השלישית, ממקימי קיבוץ תל-יוסף, ואחיו של עקיבא גוברין, בכיר במפא" שכינה בכמה כנסות ואף היה שר התעירות. פנחס גוברין היה מהגדס במקצועו שכינה כמנהל בכיר בנמל תל-אביב, במשרד התחבורה ובעמידר.

איך הסתדרו ניצולת השואה ובן העלייה השלישית? גוברין אומרת שהייתה ביניהם אהבה גדולה, ושבעצם המרחק לא היה כל כך גדול: "הוא עלה לארץ הרבה לפניו אבל גם הוא בא משם, והיה לו קשר עמוק עם הזהות החסידית שהוא בא ממנה. היא למדה בגימנסיה עברית בקרקוב, דיברה עברית, והייתה בתנועת 'גורדוניה'. כל שבוע היינו הולכים לדודה טונקה מהצד שלה ולדוד עקיבא מהצד שלו, ושם היו שרים ורוקדים את כל הניגונים החסידיים. הם היו דומים מהבחינה הזו לדמויות אחרות בתנועת העבודה כמו אברהם שלונסקי, זלמן שז"ר ואבי רהם הרצפלד, ששמרו על הזיקה העמוקה לעולם החסידי שבאו ממנו".

לתקן את דרידה

גוברין, בת 76, גדלה כאמור כבת יחיד בתל-אביב. הידיעה שהיה לה אח חורג שנרצח ליוותה אותה לאורך חייה. בספר היא אף מגדירה כמה פעמים את האח המת כ"צל" שליווה אותה. זהו אכן צל כבד, שהרי, כפי שאומרת גוברין, "אם גוטק ומארק היו נשואים בחיים, אני לא הייתי באה לעולם. כילדה היה לי מאוד קשה לחיות עם הידיעה ש'במותו (של מארק) הוא ציווה לי את החיים', ושאיני בעצם זוכה לחיות רק משום שהוא מת". הידיעה הזו היא חלק ממה שהרתיע אותה במשך שנים מלעסוק בעבר הגנוז של אימה.

היא גדלה לדבריה כטום בוי, ילדה שמי תנהגת כבן. "שיחקתי כדורגל, וכשבבוצה שהייתי בה רצו להתעמת עם קבוצת ילדים אחרת, שלחו אותי שאלך מכות עם הנציג שלהם. הייתי ילדה מאוד מרדנית, אבל בדיעבד אני מבינה שהמרד בעצם היה לרצונה

של אמא, כדי שאתחשל".

אחרי שירות בצה"ל ככתבת צבאית, פנתה גוברין ללימודי פילוסופיה ותיאטרון באוניברסיטת תל-אביב. לאחר מכן, חנוקה על ידי הבית הרוחני בזכרוןות המתים, החליטה לנסוע לפריז לדוקטורט בתיאטרון. גם זה, היא אומרת, לא היה מקרי: "אימא שלי הייתה אישה יפה, ובניגוד לרוב הנשים שבאו מהשואה, ידעה להתלבש והייתה אשת אמנות ואשת העולם. היא הייתה מורה, קראה המון ספרים ועודדה גם אותי לקרוא. קראתי את מיטב הספרות האירופית שנכתבה בין שתי מלחמות העולם: פרנץ קפקא, סטפן צווייג, פרנץ ורפל. אימא הלכה להצגות, ואני זוררת לא מעט ערבים שנשאיתי לבד בבית כשההורים יצאו לבילוי. לא פעם גם היינו רוקדות יחד בבית. היא הייתה אוהבת חיים".

לא היה לה בעם על התרבות האירופית שבגדה בה?

"היא עשתה את ההבדלה בין התרבות האירופית ובין הנאצים, וחשבה שהנאצים בגדו גם בתרבות האירופית. הבזו שלה לנאצים היה חלק ממה ששמר עליה. הם הסתכלו עליה כתת-אדם, אבל בעיניה היא הייתה פי כמה וכמה יותר תרבותית מהם".

עם האמנות שירשה מאימא, והזיקה להחסידות שקיבלה מאבא, יזמה גוברין עוד בתקופתה בפריז העלאת מחזות ברוח חסידית, בעיקר מסיפורי ר' נחמן. בהמשך כתבה גם רומנים וספרי שירה, עטופים גם הם ברליגיוזיות יהודית עמוקה, כמו הרור מן "השם", שכולו אפוף במושגים קבליים, המספר על בת לניצולי שואה (איך אפשר שלא?) המבקשת לברוח מזהותה, שמה ועברה. או הספר "מעשה הים", המתאר יומן מסע שמוצג במרכז הרף, וסביבו, כמו ברף תלמוד, פירושים לטקסט המרכזי.

תקופת פריז הפכה את גוברין לפרנקופילית, ועד היום היא מאוהבת בתרבות הצרפתית. לימים אף כתבה ספר משותף עם הפילוסוף היהודי הנודע ז'אק דרידה. הספר, ששמו בעברית "גוף תפילה", מתייחס למדגוון המשמעויות של השורש העברי "פלל": לחכות, לבקש, לצפות, ועוד.

"הכרתי את דרידה באמצעות גייסי, הפילוסוף דוד ברזיס", מספרת גוברין. "בעקבות ההיכרות הלכתי לשמוע הרצאה שלו, ובמהלכה הוא שנה במשמעות התרגום של המילה 'תמונה' בפסוק 'לא תעשה לך פסל וכל תמונה'. אחרי ההרצאה ניגשתי בחשש והערתתי לו על כך. הוא שמח על התיקון ואמר לי 'יופי, אז בשבוע הבא את תעבירי הרצאה על זה'. כך נוצרה ידידות של רבע מאה".

בפריז הכירה גוברין את בן זוגה, חיים ברזיס, פרופסור למתמטיקה, גם הוא בן הדור השני. ברזיס נולד בצרפת הכבושה ובשנת חייו הראשונה הסתתר עם משפחתו. לאחר מכן המשיך לחיות בצרפת והפך לאחד המתמטיקאים הבולטים בעולם. הוא יצר קשר עם גוברין לאחר שקרא מאמר שבו סיפרה על נסיעתה הראשונה לפולין בשנת 75', הרבה לפני שחלמה לעשות את המסע בעקבות אימה.

חיי הנישואים שלהם נבנו מלכתחילה על השניות בין פריז וירושלים: לברזיס הייתה משרה מכובדת בפריז, וגוברין עשתה תיאטרון וכתבה ספרים הממשך בעמ' 21 <<

באדיבות המרואיינת

שובת שתיקה

« המשך מעמ' 17

זה לקח 23 שנים. היו ימים שלמים שהייתי משותקת, ואז הייתי נוסעת ליער ומצליחה לכתוב שם קצת. אז הקמתי את הקבוצה הזו במידה מסוימת גם כקבוצת תמיכה".

מן הקבוצה הזו יצא קובץ מאמרים שע" רכו גוברין ועוד כמה משותפיה. שם הקובץ ניתן לו בעקבות אפלפלד, שבאחד ממפגשי הלימוד אמר להם: "אתם יודעים, השואה לא הייתה רק סיפור טרגי. בתוך כל הרוע היו גם המון מעשי חסד והרבה אהבה". הקובץ נקרא אפוא "אבל הייתה שם אהבה". בעשור האחרון עוסקת גוברין בעיי צוב טקסי זיכרון לשואה, במיוחד סביב יום השואה. יחד עם קבוצת חברים במ" כון הרטמן, שיש בו מרכז לעיצוב טקסים יהודיים, היא יצרה "טקס התכנסות" לליל יום השואה, שהמודל שלו כבר הועתק לקהילות שונות בארץ ובעולם. בטקס מור קראים טקסטים העוסקים בשואה ובלקחים שניתן להפיק ממנה, והמשתתפים מוזמנים גם לספר סיפורים אישיים על זיקתם לשואה: כניצולים, כבני דור שני ושלישי, או כיהודים שזיכרון השואה חקוק בתודע" תם גם ללא קשר אישי ישיר אליה.

המוטו של הטקסים האלה הוא כפול: "אחריות לזכור – לזכור באחריות". כל"ר מר: מוטלת עלינו החובה לזכור את השואה, אבל לא פחות מכך גם לעשות משהו עם הזיכרון הזה; לדאוג ששום עם או אדם בעולם, יהודי או לא־יהודי, לא יתמודד עם אכזריות ורשע רק בשל זהותו. "אימא הלכה להפגנה נגד הטבח בסברה ושתילה כי היא אמרה שזו אחריות שלנו לדאוג שאחרי השואה אף אחד בעולם לא יעבור טבח", מספרת גוברין.

לקראת סיום השיחה אני שואל האם היא חשה אשמה כלפי אימה, על כך שבחייה לא מספיק התעניינה מיוזמתה בסיפורה. "זו לא אשמה, יותר שותפות לדבר עבירה", אומרת גוברין. "היא לא רצתה לספר, ואני לא רציתי לשמוע. תמיד גם המעטתי בערכה – ביופי שלה, ביכולת שלה לביים הצגה בתיכון שבו לימדה כשאני כבר ביימתי בפריז. לא הבנתי שחזן מאימא ואשת איש, היא הייתה גם אישה לעצמה. רק עם כתיבת הספר יכולתי להתחבר אליה מחדש, כאישה אל אישה". ●

יאיר שלג

בעברית, בישראל. הרבר אילץ את שניהם לנוע בין שתי הבירות. למעשה, גם בירור שלים עצמה חילקו את חייהם בין שתי דיי רות, משני צידיו של רחוב אלפסי. הדירה של גוברין רחבת ידיים, משתרעת על פני קומה שלמה, ונראית כמו דירה ירושלי מית מן החלומות: רהיטי עץ כבדים, הרבה ציורים על הקירות וחפצי אמנות מכל רחבי העולם. נראה שגוברין, שגדלה כבת יחידה, נזקקה להמשיך לחיות במרחב פתוח וחור פשי. נולדו להם שתי בנות, רחל־שלומית (שליוותה את אימה במסע לפולין), רופאה פסיכיאטרית, ומרים המכונה מיריקה, אונ" קולוגית. ברזיס נפטר לפני כשנתיים.

גוברין מסתייגת מהמילה "הולוקוסט", שהפכה שם נרדף לשואה בשפות לועזיות: "הולוקוסט" בתרגום חופשי זה קורבן עולה. זו תפיסה נוצרית, שרואה בששת מיליון הנרצחים סוג של קורבן שמוגש לאלוהים; אולי כמו ישו, כדי לכפר על חטאי האנו" שות. קלוד לנצמן היה הראשון שנלחם במונח הזה, וקרא לסרט המופתי שלו בשם העברי 'שואה'. אני הולכת בעקבותיו".

זיכרון ואחריות

במהלך השנים ביימה גוברין שורה של הצגות תיאטרון, רבות מהן עוסקות בנר שאים יהודיים. היא לימדה באוניברסיטאות בארץ ובעולם, כיהנה כראש המחלקה לתיי טרון במכללת אמונה, ופרסמה שנים עשר ספרי פרוזה ושירה שתורגמו לשפות שונות וזכו בפרסים.

במקביל למסעה הפרטי אחרי הסיפור של אימה, הקדישה גוברין את 15 השנים האחרונות להתמודדות עם זיכרון השואה. היא הקימה וניהלה קבוצת לימוד ומחקר בנושא הזה במכון ון־ליר בירושלים; בק בוצה השתתפו אישים כמו הסופר אהרן אפלפלד, וחוקרי השואה שאול פרידלנדר ורב קולקה (בעצמם ניצולי שואה). הקבו" צה עסקה בשאלה כיצד משמרים את זיכרון השואה בימינו בלי לטפח קורבניות ובלי לקבל ממנה לגיטימציה לאכזריות.

הקמת הקבוצה הזו קשורה אף היא למס" עה של גוברין בעקבות אימה: "היה לי מאוד קשה לכתוב את הספר על אימא. לא סתם